

บทที่ 5

หลักนาฏศิลป์เบื้องต้นและนาฏยศัพท์

ความหมายของคำว่านาฏศิลป์ นาฏย ตามปทานุกรมของกระทรวงธรรมการ พ.ศ.2470 อธิบายไว้ว่าการเดินรำ การพ้อนรำ การแสดงละคร นาฏยศาสตร์ หมายความว่าถึง วิชาการเดินรำ วิชาแสดงละครนาฏยศิลป์ จึงหมายความว่าถึงศิลปการละครและพ้อนรำ ซึ่งตรงกับหลักสูตรและประมวลการสอนวิชานาฏศิลป์ ป.ม.

ความสำคัญของนาฏศิลป์หมวดพ้อนรำ (ไทย)

การพ้อนรำของไทยนั้นมีลักษณะเฉพาะตัว และมีความเป็นไทยในตัวเองเป็นอย่างยิ่ง จริงอยู่เราได้แบบอย่างมาจากนาฏศิลป์อินเดีย แต่เราก็ได้มาดัดแปลงให้เข้ากับบรรณนิยมของคนไทย จึงกลายเป็นศิลปะประจำชาติ ไม่ซ้ำหรือเหมือนของชาติอื่น นับได้ว่าเป็นสมบัติอันเป็นวัฒนธรรมของชาติที่น่าภูมิใจยิ่ง นาฏศิลป์ของไทยชนิดนี้มีความเป็นไทยโดยเรื่อง

1. ทำรำอันอ่อนช้อยงดงาม และแสดงอารมณ์ตามลักษณะที่แท้จริงของคนไทยมีความหมายอย่างกว้างขวาง
2. จะต้องมีดนตรีประกอบ ดนตรีนี้จะแทรกอารมณ์(Moods) รำกับเพลงที่มีแต่ทำนองก็ได้ หรือมีเนื้อร้องและให้ทำไปตามเนื้อร้องนั้น ๆ
3. คำร้องหรือเนื้อร้องที่จะต้องเป็นคำประพันธ์ ส่วนบทจะเป็นกลอนแปดซึ่งจะนำไปร้องกับเพลงชั้นเดียวหรือสองชั้นได้แทบทุกเพลง คำร้องนี้ทำให้ศิลปินผู้สอนหรือผู้รำต้องกำหนดทำไปตามเนื้อร้อง
4. เครื่องแต่งกายละครไทย ซึ่งผิดแผกกับเครื่องแต่งกายละครของชาติอื่น มีแบบอย่างของตนโดยเฉพาะ ขนาดยืดหยุ่นได้ตามสมควร เพราะการสวมจะใช้กึ่งด้วยด้ายแทนที่จะเย็บสำเร็จรูป การแต่งกายของละครรำไทยอาจจะคล้ายคลึงของเขมรก็เพราะเขมรได้แบบอย่างจากเราไปเมื่อไม่นานนี้

ความมุ่งหมายของการเรียนนาฏศิลป์

1. เพื่อให้มีโอกาสในการแสดงออก หากมีความถนัดพอไม่ว่าจะเป็นกรรำหรือละครพูดเวทีธรรมดา
2. เป็นเส้นทางอาชีพที่มีราคาถูก แม้ไม่แสดงเอง แต่ทราบหลักไว้บ้างจะทำให้การชมละครรำ ละครเวที ละครโทรทัศน์ ฯลฯ สนุกยิ่งขึ้น เข้าใจยิ่งขึ้น วิชาทฤษฎีวิจารณ์ได้ถูกต้องขึ้น
3. เพื่อเป็นการร่วมมือในการรักษาการรำของไทยให้เป็นสมบัติอันมีค่าประจำชาติต่อไปไม่ขาดระยะเสีย
4. ปลุกฝังนิสัยให้รักในศิลปะแขนงนี้
5. ให้ความคิดอ่านหรือสติปัญญาจากการชมหรือแสดงละครรำ ละครเวทีเพราะละครย่อมมีสถานการณ์นาฏกรรมหรือปรัชญาแทรกอยู่ ช่วยในเรื่องการศึกษาขนบและสังคม เพราะผู้แต่งบทละครนั้นย่อมจะแทรกอะไรบางอย่างไว้ในบทละครของตนเสมอ

6. ทำให้สบายใจ
7. ได้ฝึกหัดการประสานงานในด้านต่างๆ ทำให้ได้ทำงานร่วมกับกับคนหมู่มาก
8. ช่วยในการสร้างบุคลิกภาพให้เคลื่อนไหวไม่ขัดตา ท่าทางสง่าผ่าเผยไม่ขวยเขินและเหนียมอายเมื่ออยู่ต่อหน้าคนหลายๆ
9. เป็นโอกาสจะได้วัดความถนัดของผู้เรียน หากเป็นเด็กนักเรียนและมีความถนัดจริง ใจรักการแสดง อาจจะเป็นอาชีพได้
10. การฟ้อนรำนั้นเป็นการออกกำลังกาย ที่ได้บริหารทุกส่วนของร่างกายอย่างหนึ่งเป็นวิธีลดน้ำหนักและทำให้กล้ามเนื้อแข็งแรง

จรรยาบรรณศิลปินหรือจรรยาของนักแสดง

1. การแสดงละครนั้นหากเป็นอาชีพก็เป็นอาชีพสุจริตมีเกียรติ และหากทำได้ดีก็จะเป็นศิลปินแขนงหนึ่งคือแขนงนาฏศิลป์
2. ไม่ว่าจะเป็นนักแสดงอาชีพหรือสมัครเล่น จะต้องมื่อทิบาท 4 ในการแสดงต้องมีใจรัก พยายามฝึกซ้อมมีใจจดจ่อปรับปรุงให้ตนเองทำให้ดีขึ้นอยู่เสมอ
3. ไม่ฆ่าตนเองด้วยความอยาก "เด่น" เสียคนเดียว นักแสดงนั้นย่อมมีการโฆษณา และมีการกล่าวขวัญถึงเสมอจะต้องรู้จักอ่อนน้อมถ่อมตัว ไม่ถือดี ซึ่งเป็นจุดอ่อนของศิลปินนักแสดง
4. รักษาเกียรติในฐานะเป็นอาชีพที่มีเกียรติควรยกย่อง จะต้องระมัดระวังความประพฤติและกิริยามารยาท
5. รักษาสามัคคีของหมู่คณะ เพราะการแสดงนั้นจะต้องทำงานรวมกันเป็นหมู่ทำคนเดียวไม่ได้ จำเป็นต้องมีความสามัคคี ถนอมน้ำใจซึ่งกันและกัน ไม่เหยียดหยามกันด้วยอายุหน้าที่ในการแสดง
6. รักษาเวลาและการนัด เป็นคนตรงต่อเวลาไม่ว่าจะเป็นการซ้อม การแสดงหรือการนัดหมายอื่นๆ เพราะหากมีการคอยจะต้องคอยกันทั้งหมู่และคณะการขาดซ้อมก็จะทำความลำบากใจให้กับคู่ซ้อม ทำให้ซ้อมไม่ได้เต็มที่
7. ต้องไม่เห็นแก่ตัว อะไรที่มีผู้แสดงอื่นหรือเจ้าหน้าที่ต่างๆ เกี่ยวข้องด้วยจะต้องระวังเป็นพิเศษ เช่น การให้คิว (Cue) การท่องบทต้องจำทั้งบทของตนเองและบทของผู้อื่นที่แสดงในเหตุการณ์เดียวกัน
8. มีระเบียบวินัย เชื้อฟังผู้กำกับการแสดง ตั้งแต่เรื่องการแต่งหน้าแต่งกาย การแก้ท่าแสดง การต้องแสดงซ้ำแล้วซ้ำอีกในเวลาซ้อม ไม่นโมโหโกรธง่าย
9. มีความรับผิดชอบสูง เวลาคอยข้างฉากเพื่อออกแสดงจะต้องมีระเบียบไม่ทำความรบกวนใจให้แก่เจ้าหน้าที่ปล่อยตัวหรือพูดคุยอะไรจะ กีดขวางทางเข้าออกของตัวละคร และการเปลี่ยนฉาก ฯลฯ

หลักการควบคุมนาฏศิลป์

คนที่รับผิดชอบในการแสดงทุกครั้งคือผู้กำกับการแสดง ซึ่งจะต้องแบ่งงานให้ผู้อื่นช่วย ซึ่งจะกล่าวละเอียดไว้ในหัวข้อหน้าที่ผู้กำกับการแสดง

นาฏศิลป์ไทยและลักษณะชนิดของการแสดง

นาฏศิลป์ประจำชาติของไทยได้แก่ โขน ละครรำ และระบำ ทั้ง 3 ชนิดนี้เป็นของที่มีมาแต่โบราณ รักษาแบบแผนถ่ายทอดกันลงมาหลายชั่วคนตลอดเวลาหลายร้อยปี และได้ปรับปรุงให้ประณีตงดงามขึ้นตามลำดับ แม้แต่เดิมได้แบบฉบับมาจากชาติอื่น แต่ก็ได้รับการปรับปรุงให้เข้ากับรสนิยมของคนไทย ต่อมาได้แตกแขนงเป็นละครชาตรี ละครนอก ละครใน ละครตีกตาบรพพ์ ซึ่งได้กล่าวถึงโดยละเอียดแล้วในหลายบท

ส่วนระบำนั้น มีการรำอาวุธ เช่น รำกระบี่ ดาบสองมือ ดาบโล่ พลอง ฯลฯ รำทวน รำกฤษ ฯลฯ

การรำเบิกโรง เช่น รำประเลง หรือรำดอกไม้เงินทอง

การรำได้แบบอย่างมาจากต่างชาติ เช่น รำกระถาง รำโคม รำพัด ฯลฯ

ระบำเป็นการแสดงตอนหนึ่งตอนใดของบทละครรำ เช่น ระบำไก่ นารายณ์ปราบหนทุก ระบำพรหมศาสตร์ รจนาเสียงพวงมาลัย ฯลฯ

ระบำจากภาคต่างๆ ของภาคเหนือก็มี ฟ้อนเทียน ฟ้อนเล็บ ฟ้อนม่านมยุรเชียงตา(ซึ่งไม่แน่ใจว่าจะเป็นของไทยหรือพม่า) ฯลฯ จากอีสานก็มี ฟ้อนพู่ไท เป็นต้น

ระบำซึ่งคิดขึ้นใหม่ๆ ก็มี ระบำสวัสดิรักษา ระบำโบราณคดี ฯลฯ

ลักษณะของการรำหน้าพาทย์

คือกรรำที่มีท่าและจังหวะเฉพาะกับเพลงต่างๆ โดยไม่มีเนื้อร้อง ทำนองเพลงหน้าพาทย์เหล่านี้มีลีลาที่ให้ความรู้สึกและบรรยากาศ แบ่งออกเป็นหมวดๆ คือ

หมวดที่ 1 เป็นหมวดกริยาจำพวกไป - มา มี 14 เพลง แต่ละเพลงแสดงอารมณ์และบรรยากาศ แสดงคุณสมบัติของผู้ใช้กริยานั้น เช่น เพลงเชิด ให้กับการไปมาอย่างรีบร้อน เพลงพระเดิน ให้กับการไปมาของผู้สูงศักดิ์ ฯลฯ

หมวดที่ 2 การยกพลยกทัพ มี 2 เพลง ได้แก่ เพลงกราว

หมวดที่ 3 สำหรับในโอกาสสนุกสนานเบิกบานใจ มี 6 เพลง เช่น เพลงช้า เพลงเร็ว จุยฉาย ฯลฯ

หมวดที่ 4 สำหรับแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ มี 6 เพลง เช่น ตระนนิมิตร คุกพาทย์ กระบองกัน รัว ฯลฯ

หมวดที่ 5 สำหรับการต่อสู้มี 3 เพลง เช่น เพลงเชิดจิ้ง เป็นต้น

หมวดที่ 6 สำหรับการเจ้าโสม แสดงความรัก มี 2 เพลงคือ เพลงกล่อม และเพลงโสม

หมวดที่ 7 สำหรับการนอน มีเพลงเดียวคือ ตระนอน

การรำบทและท่ารำที่ใช้ในการตีบท

ได้แก่การรำตามบทร้อง บทเจรจาและบทพากย์ กล่าวคือรำท่าบทไปตามถ้อยคำซึ่งมีผู้ร้อง ผู้เจรจา และพากย์ผู้แสดงโขนและผู้รำจะต้องแสดง "ภาษาท่า" ไปตามคำร้อง คำเจรจา คำพากย์นั้นๆ เช่นเดียวกับการพูดในเวลาปกติ นั้น มนุษย์มิได้พูดอย่างเดียว ยังทำท่าทำมือประกอบด้วย ละครไทยนั้นไม่นิยมตีหน้าประกอบคำพูด เมื่อมีคำร้องก็จะ

ทำมือออกทำให้สอดคล้อง เป็นการใช้ท่าประกอบคำพูดนั่นเอง เช่น เวลาจะห้าม ผู้ห้ามนอกจากจะพูดว่า "อย่าไป อย่าทำ" แล้วจะยกมือขึ้นแบตั้งออกแล้วเคลื่อนไปทางซ้ายขวา ละคร่าก็เช่นเดียวกัน จะมีท่าง่ายๆ นอกจากท่าแม่บท ท่าเลียนท่าธรรมชาติที่ผู้ดูจะเข้าใจได้ทันที เช่น ท่าปฏิเสธ โกรธ รัก เรียก ฯลฯ ดังตัวอย่าง

1. ถ้าผู้เล่นโขนและละคร่าตั้งแขนไปข้างหน้าแล้วสั่นมือไปมาหมายความว่า ปฏิเสธหรือเท่ากับพูดว่า ไม่มี ไม่มี ดี ไม่ใช่ ไม่รู้ ไม่กลัว หรือคำปฏิเสธอื่นๆ พวกเดียวกันนี้
2. แขนมือทอดแขนกวักฝ่ามือเข้ามาหาตัวหมายความว่าเรียก (ให้เข้ามาหา)
3. ม้วนมือแบโบกออกไป หมายความว่า สั่ง (หรือบอกให้ออกไป)
4. แขนมือทั้งสองทอดแขนออกไปข้างหน้า แล้วม้วนมือพลิกแบผาย หงายฝ่ามือทั้งสองออกไปข้างหน้า หมายความว่า ตายหรือวายวาง
5. รวบฝ่ามือทั้งสองไขว้ข้อมือด้วยกัน แล้วเอาฝ่ามือทั้งสองนั้นประทับไว้ที่ทรงอก หมายความว่ารักหรือมีความรัก
6. แต่ถ้าเอาฝ่ามือทั้งสองที่ประทับอยู่ ณ ทรงอกนั้น ตบลงถี่ๆ ที่หน้าอก หมายความว่ากำลังเดือดเนื้อร้อนใจ
7. เอามือทั้งสองไขว้ โอบไว้ที่สะเอวของตนแล้วเดินช้าๆ หมายความว่ากำลังมีทุกข์ได้
8. แต่ถ้ายกมือขวาขึ้นแล้วกางนิ้วหัวแม่มือออกไปจากนิ้วทั้ง 4 แล้ว ไขว้ช่องระหว่างนิ้วหัวแม่มือกับนิ้วชี้คล่อมแตะไว้ที่หน้าผากอีกด้วย หมายความว่า กำลังร้องไห้
9. ทำตามข้อ 8 แล้วสะท้อนลำตัวขึ้นลงพร้อมกันด้วย หมายความว่า กำลังสะอึกสะอื้น
10. ไขว้มือซ้ายจับนิ้วยกขึ้นใกล้ริมฝีปากบน หมายความว่ายิ้มหรือดีใจ
11. ทำตามข้อ 10 แล้วสะท้อนตัวขึ้นลงพร้อมกันด้วย หมายความว่ากำลังหัวเราะ
12. ไขว้ฝ่ามือหนึ่งมือโด้สีไปมาที่ก้านคอตอนใต้หู ส่วนอีกมือหนึ่งกำนิ้วทั้ง 4 ไว้ แล้วชี้นิ้วชี้ฟาดแขนลงไปข้างหน้า พร้อมกับกระพือเท้าลงไปบนพื้น หมายความว่าโกรธ

คราวนี้สมมุติว่า เราไปดูโขนกำลังแสดงการรบระหว่างยักษ์กับลิง เมื่อเราเห็นยักษ์กระพือเท้า แล้วชี้นิ้วตรงไปทางลิง ก็เท่ากับยักษ์เปล่งเสียงไปทางปากให้ได้ยินว่า "เหม!" เมื่อยักษ์กวักมือโบกเข้ามาหาตัว ก็เท่ากับพูดทำท่ายว่า "มาซิวะ มาสู้กัน" ถ้ายักษ์กำมือชูนิ้วชี้แล้วตั้งแขน แล้วตั้งแขนสั่นนิ้วชี้ไปมา หรือชี้นิ้ว ชี้อยู่ตรงหน้าตน ก็เท่ากับพูดด้วยอารมณ์เคียดแค้นว่า "มึงๆ ดิละ" และเมื่อลิงชี้นิ้วชี้ไปทีกอดตนแล้วเงยหน้าไปทางยักษ์ก็เท่ากับถามยักษ์ว่า "มึงทำกู นี่นะรี" ครั้นยักษ์พยักหน้าก็เท่ากับรับว่า "เออ มึงนะแหละ" แล้วฝ่ายลิงก็จะยื่นแขนไปข้างหน้าตั้งข้อมือตรง แขนฝ่ามือโบกสั่นๆ ซึ่งเท่ากับตอบไปว่า "กูไม่กลัว" และทำอื่นๆ ซึ่งใช้แทนภาษา อันมีความหมายทำนองเดียวกันนี้ แล้วทั้งสองฝ่ายก็ตรงเข้าสู้ปะทะกัน

อย่างไรก็ตาม การตีบทเหล่านี้จะต้องมีการฝึกฝนจึงจะทำได้ดังตาม สอดคล้องกับดนตรี เป็นสิ่งที่จะเขียนบอกหรือบอกด้วยวาจาไม่ได้ เพราะถ้าเหล่านี้เป็นท่าประดิษฐ์ไม่ใช่ท่าธรรมชาติ

การตีบทนี้บางทีก็อาศัยใช้กับท่าแม่บท 66 - 68 ท่า อันเป็นท่ามาตรฐานของไทยด้วย (ตำราพ็อนรำมี 66 ท่า ตำราของกรมศิลปากรมี 68 ท่า) คือ

เทวปรารถนา

ปฐิอง

มรตมพิรหิ

สลดร็องเจา

อัมพหิอ

ณเมเ็องเ็อง

นคัมเบเ็องเ็อง

ภนเ็องเ็อง

ฉกรรจ์

ฉกรรจ์

ฉกรรจ์

ฉกรรจ์

ฉกรรจ์

ฉกรรจ์

ฉกรรจ์

ฉกรรจ์ (ฉกรรจ์)

ชี่ประสาธนา (ทชีระสรษ์ประสาธนา)

กัจฉัตถ์

กัจฉัตถ์

ชี่ประสาธนา

กัจฉัตถ์

ชี่ประสาธนา

ชี่ประสาธนา

ชี่ประสาธนา

๗๖-๗๗

๗๘-๗๙

๘๐-๘๑

๘๒-๘๓ (๘๔-๘๕)

๘๖-๘๗

๘๘-๘๙

๙๐-๙๑

๙๒-๙๓

วงษ์หิรัญสาคร

ทิวระมณีโชติ

ฉิ่งไฉฉ่าง

ฉมาฉอฉต

ฉยู่ฉ่า

ฉฉฉฉฉฉ

ฉรฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉ

ฉฉฉฉฉฉ

ฮักท่ามาจใจ

ฮักท่าชยแก้ว

ฮักท่า
ศรศรณใจ

ฮักท่า
เกรวณณใจ

ฮักท่าละม้าย (ตมฺภกรโศภนระวาทิงง)

ฮักท่า
ฮักท่า

ฮักท่า
ฮักท่า

ฮักท่า
ฮักท่า

วิเศษเบ่งตัว

วิเศษชก

วิเศษเขยตัว

ท่าของมือฉัตร (มือชูรับของงาม)

ชกขางงาม

เขยตัวชกแก้ว

ท่าถ่ายตลงแก้ว

ชกขางเขยตัวเขยแก้ว

ขึงพระสุริยา

อังกาละอังกา

ประเศยฆาณ

ภิระมธธา

ภิระมธธา

ภาสภานชลาภ

อังกา

ภาสภานชลาภ

นาฏยศัพท์

คือศัพท์ที่ใช้เกี่ยวกับการเรียกท่ารำ แบ่งออกเป็น 3 หมวดคือ

หมวดนามศัพท์

หมวดกริยาศัพท์

หมวดนาฏยศัพท์เบ็ดเตล็ด

1. หมวดนามศัพท์ ที่ควรทราบก็มี

กระทบ นั่งกระทบ ยืนกระทบ

ตั้งวง วงบน วงกลาง วงล่าง วงหน้า

จีบ จีบหงาย จีบคว่ำ จีบหลัง จีบปรกหน้า จีบปรกหลัง

ท่าเท้า ประเท้า ตบเท้า รวมเท้า กระทุ้ง กระดก (กระดกหลัง กระดกเฉียง) กระเทาะ ยกเท้า
จุดเท้าก้ม ก้าว (ก้าวหน้า ก้าวข้าง ก้าวไขว้) ตะเท้า ซอยเท้า ขยับเท้า ฉายเท้า สูดเท้า

การใช้มือ มีสลัดมือ ม้วนมือ คลายมือ กรายมือ ฉายมือ ปาดมือ รวมมือ

2. หมวดกริยาศัพท์ แบ่งออกเป็นสองพวกคือ

ก. ศัพท์เสริม ได้แก่การเรียกท่าที่จะทำให้ดีให้งาม เช่น ทรงตัว กันวง ลดวง ส่งมือ ดึงมือ ดึงเอว ดึงไหล่ กัดไหล่ กัดเกลียว ข้าง กัดคาง ทับตัว ชักสัน กันเข้า หลบเข้า ถีบเข้า ส่งเข้า เปิดคาง เปิดสัน หักข้อ หลบศอก แข้งเข้า เฝ่นตัว

ข. ศัพท์เสื่อม คือศัพท์ที่เรียกท่าที่ไม่ถูกต้อง เช่น วงล้ำ วงคว่ำ วงเหยียด วงหัก วงล้น คอติ่ม ฟาดคอ เกร็งคอ ตัวทรุด คางโก๋ รำแอ้ รำลน รำเลื้อย รำล้ำจังหวะ หน่วงจังหวะ เหลี่ยมล้ำ หอบไหล่ ขย่ม

3. หมวดนาฏยศัพท์เบ็ดเตล็ด เช่น เหลี่ยม เหลี่ยมล่าง เดินมืออ่อน เวียงทางลง เวียงทางจีบ จีบยาว แม่ท่า ขึ้นท่า พระใหญ่ พระน้อง นายโรงหรือพระเอก ยืนเครื่อง ยืนเข้า ผู้เมียม คินตัว หลายท่า นางตลาด นางกษัตริย์

ศัพท์ทั้ง 3 หมวดดังกล่าวนี้ จะเข้าใจและใช้ประโยชน์ได้ก็แต่ได้มีครูหัดและแนะนำให้เท่านั้น จะใช้ตำรา
คำอธิบาย คำแปล โดยมีได้ปฏิบัติจะไม่มีประโยชน์เลย

